

УДК 82.02 + 371.32

Валентина Таран,
учитель вищої категорії гімназії міжнародних відносин № 323 (м. Київ)

МЕТОДИ НАВЧАННЯ МУЗИКИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

У статті розкривається поняття «метод» у навчанні й аналізуються різні класифікації методів у дидактиці. Враховуючи особливість музики, автор узагальнює специфічні для даного виду мистецтва методи роботи з учнями в загальноосвітній школі, описані у працях вчених і вчителів, серед яких, однак, є такі, що застосовуються частіше, й ті, що не знайшли ще широкого застосування в практиці викладання музики. Автор пропонує приклади використання методів на конкретних уроках у загальноосвітній школі, що дає змогу педагогам одразу ж втілювати їх у навчальний процес.

Ключові слова: уроки музики, методи навчання музичного мистецтва.

Невід'ємною рисою гармонійної людини є її висока культура, що досягається в процесі мистецької освіти й виховання, зокрема й музичного. Свого часу Д. Кабалевський досить точно сформулював мету музичного виховання: «...ввести учнів у світ великого мистецтва, навчити їх любити й розуміти музику у всьому багатстві її форм і жанрів, інакше кажучи, – виховати в учнів музичну культуру як частину їхньої духовної культури» [5, с. 49]. Значну роль у цьому відіграє навчальний зміст і репертуар, але не тільки вони. Часто вчителів бракує знань повного арсеналу методів, специфічних саме у викладанні мистецтва. Час невпинно йде вперед, змінюються державні стандарти, програми, трансформуються методи навчання, виникають нові технології, однак музичне мистецтво залишається навчальним предметом. Тому, захоплюючись нововведеннями, варто згадати традиційні, перевірені практикою методи, а також знати методи сучасні, оцінити їхню дієвість та вміти використовувати на уроках музики. Отже, **мета** нашої статті полягає в узагальненні методів навчання музики в середній школі та наданні прикладів їх використання.

У сучасній дидактиці існує багато різноманітних підходів до виявлення сутності методів навчання, їх визначень, структури, що породжує проблему класифікації. Значний внесок у розвиток теорії методів навчання зробили Є. Голант, М. Данилов, Б. Єсіпов, М. Скаткін, М. Лернер, А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бондар, В. Паламарчук та ін. Через складну природу цього феномену, його багатофункціональність у дидактичній теорії не існує єдиної універсальної класифікації методів навчання. На думку багатьох дослідників (Ю. Бабанський, В. Онищук, О. Савченко, М. Махмутов, Т. Шамова, Т. Щукина) основними критеріями класифікації методів навчання є дидактична мета, джерела знань, логіка засвоєння навчального матеріалу, рівень самостійності уч-

нів. У науковій педагогічній літературі існують два основні підходи до визначення поняття методу навчання. Вони співвідносяться між собою як емпіричне й теоретичне уявлення про метод, що описує з різним ступенем спільності способи здійснення навчання, і методологічне уявлення, що пропонує норми його організації. Перший підхід спирається на розуміння методу як сукупності способів спільної діяльності вчителя та учнів, спрямованих на досягнення поставлених цілей навчання. Другий підхід відносить метод навчання до нормативної галузі знань, де він представлений В. Краєвським як «сконструйована з метою реалізації в конкретних формах навчальної роботи модель єдиної діяльності викладання і навчання, котра представлена в нормативному плані і спрямована на передачу тим, хто навчається, певної частини змісту освіти і засвоєння її ними» [4, с. 236].

В українському педагогічному словнику (за ред. С. Гончаренка) подано наступне визначення методу навчання: метод (грец. *Methodos* – спосіб пізнання) навчання – спосіб упорядкованої взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямованої на розв'язання завдань освіти [2, с. 250]. У методі навчання як способі упорядкованої взаємопов'язаної діяльності вчителя й учня, спрямованої на розв'язання завдань освіти, відображаються об'єктивні закономірності, принципи, цілі, зміст і форми навчання [6, с. 173].

Значна кількість методів **класифікуються** за джерелами знання (*практичні, наочні, словесні та ін.*), за формуванням різних особистісних структур учня (*свідомості, поведінки, почуттів тощо*), за характером пізнавальної діяльності (*пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемні, пошукові та ін.*). Але, як зазначає Л. Школяр, неможливо будувати концепцію навчання мистецтва, спираючись тільки на принципи загальної дидактики, яка не в повному обсязі поширюється на види пізнання,

пов'язані з естетичним освоєнням світу [5, с. 41]. У музичній педагогіці метод навчання розуміється в *широкому сенсі* як сукупність педагогічних способів, спрямованих на вирішення завдань і освоєння змісту музичної освіти. У *вузькому значенні* метод розглядається як певні засоби, прийоми, призначені для набуття музичних знань, умінь і навичок, розвитку пам'яті, мислення, уяви, а також для формування досвіду емоційно-ціннісного ставлення до музики, художнього смаку, інтересу до мистецтва і потреб спілкування з ним [1, с. 122]. У наукових і методичних дослідженнях описано значний спектр методів і технологій музичного навчання школярів (Е. Абдуллін, Ю. Алієв, Д. Н. Гуральник, Д. Кабалевський, Л. Масол, О. Олексюк, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Падалка, Л. Школяр, О. Щолокова), які традиційно застосовуються на уроках мистецтва. Окремі з них ще не так часто включені в арсенал педагогів-музикантів. Серед методів музичного навчання: «метод перспективи і ретроспективи», «метод музичних узагальнень», «метод емоційної драматургії» (Е. Абдуллін), «метод створення художнього контексту» (Л. Горелова), «метод життєвих асоціацій» (С. Португалов), «метод накладення» (С. Португалов, Д. Депшкова), «поліфонічний метод» (Д. Депшкова), «метод переінтонування», «метод створення шедеврів» (М. Красильникова), «метод роздумів про музику» (Д. Кабалевський), «проблемний метод» (Ю. Алієв). Розглянемо їх втілення у практиці роботи з учнями основної школи.

Методи **емоційної драматургії, створення композицій і художнього контексту** мають загальну властивість – усі вони призначені для охоплення різних видів музичної діяльності в створюваних учителем доцільних педагогічних умовах, найбільш ефективних для залучення дітей у процес творчості. При цьому дані методи можуть застосовуватися в організації уроку, що виступає своєрідним «художнім твором» учителя та учнів, а також колективної творчої справи в позакласній роботі. Так, **метод емоційної драматургії** (Д. Кабалевський) передбачає наявність певного драматургічного рішення у створенні конкретного фрагмента педагогічної реальності. Суть цього методу в тому, що педагог вибудовує модель майбутньої діяльності аналогічно до художнього твору, де зміст вкладається в певну форму, позначаються кульмінаційні моменти та способи їх створення. Існування даної моделі допускає безліч варіантів рішення, залежить від музично-педагогічної фантазії вчителя, рівня музичного та загального розвитку учнів, їхніх художніх уподобань. Наприклад, вивчаючи творчість Е. Гріга, пропонуємо дітям уявити себе в печері Гірського Короля і стати безпосередньо її жителями. Король (обраний учень), проходячи між рядами, торкається чарівною паличкою до одного з учасників. Учень, слухаючи гру вчителя на фортепіано,

має ритмічно відтворити головну тему музичного уривка «В печері Гірського Короля» з сюїти «Пер Гюнт» спочатку в повільному темпі, а потім пришвидшуючи його.

Метод створення композицій передбачає вивчення музичного твору через його виконання різними способами: у хоровому та сольному виконанні, гри на елементарних музичних інструментах, у рухах під музику даного твору. Цей метод дозволяє включити в процес творчості школярів з різним рівнем музичних здібностей, знайти кожному учню той вид діяльності, який найбільш відповідає його нахилам та інтересам. Однак, застосування методу вимагає від учителя особливих умінь, пов'язаних з аранжуванням, перекладанням музичного твору для хорового або інструментального дитячого колективу. Наприклад, урок у 5-му класі: «Тема материнства у творі мистецтва» (Ф. Шуберт «Аве, Марія», Р. Санті «Сікстинська Мадонна», В. Паллай «Рідна моя мама»). Урок передбачає слухання музики Ф. Шуберта «Аве, Марія». Учитель може не одразу переходити до аналізу твору, пропонує долучитися до виконання твору в незвичний спосіб – створивши сцену театру, на якій розгортатиметься дійство: один учень-музикант виконує на фортепіано твір Ф. Шуберта «Аве, Марія», інший учень може виступити диригентом уявного оркестру й керувати своїми оркестрантами-однокурсниками, які обирають інструменти й сідають по групах; частина учнів можуть показувати виставу рухів руками в уявному або справжньому театрі тіней, де відобразатиметься образ твору. Враження вистави складатиметься і завдяки слайдам, проєктованим на білу стіну класу: розгляд художніх творів Дрезденської галереї (Альбрехт Дюрер «Портрет юнака» (1521), Гарменсон ван Рейн Рембрандт «Автопортрет» (1635), Рафаель Санті «Сікстинська Мадонна» (1513–1514).

Застосування методу створення композицій допоможе учням зробити висновки про мелодію (плавна, протяжна, спокійна, стримана, співуча, задушевна, трепетна, як мамина коліскова; зворушлива, приємна, чиста, прониклива, задумлива, як погляд Мадонни), динаміку (різноманітна і відчувається у різних відтінках кольорів), ритм (невпевнений, нагадує повільні кроки Мадонни).

Метод створення художнього контексту названий так за контекстне вивчення музики, тобто у взаємозв'язках з різними видами мистецтв, органічно доповнює розглянуті методи роботи з організації музично-творчої діяльності учнів у загальноосвітній школі. Даний метод передбачає своєрідний «вихід» за межі музики в інші види мистецтва, літературу, історію, а також звернення до конкретних життєвих ситуацій. На наш погляд, метод створення художнього контексту дозволяє забезпечити необхідний зв'язок музики з життям. Добре спрацьовує метод художнього контексту в комплексі з **методом**

порівняння. Наприклад, під час вивчення терміну *нокторн* доцільно не тільки слухати чудові зразки Ф. Шопена, а й звернутися до поезії О. Пушкіна «На холмах Грузії...», яка дасть учням перше ключове слово – нічний. Саме вночі відчувається самотність, ми слухаємо її і відчуваємо слухом (удень – більше очима сприймається світ). Ось чому така асоціація дозволить відчувати, що в нокторні завжди є самотній голос мелодії в супроводі акомпанементу, як у вірші О. Пушкіна – самотній голос душі під супровід гірської річки Арагви...

Під час вивчення електроінструментів бажано звернути увагу учнів на легенду про Орфея, що визволяв свою дружину з царства мертвих. Яке відношення це має до теми? Поміркувавши, учні разом із учителем можуть простежити розвиток інструмента: від кіфари, на якій грав Орфей, до гітари і до її трансформації в сучасний електроінструмент.

Ще один приклад – *урок у 8-му класі, тема: «Між легендою, фольклором та історією»*, яка передбачає дати учням поняття про утворення і розвиток музичних напрямів і стилів, відтворюючи історичні умови.

Музичне мистецтво XIII – першої половини XV ст. розвивалося переважно у звичних формах і жанрах, про які можна скласти уявлення на основі як давніх джерел, так і пізніших записів. Це пісенний фольклор, церковний спів та інструментальна музика. Поступові зміни історичних реалій і форм суспільного життя зумовлювали появу в музиці нових елементів. Зміцнення міст і утвердження їхніх привілеїв сприяло появі нових замовників і нових форм музичного мистецтва. Складається новий тип побутової музики, тісно пов'язаної з міським середовищем. Язичницькі обрядові співи втрачають своє культове призначення, наповнюються новим історичним змістом і впливають у фольклорну практику. Героїчний епос попередньої доби – билини – поступово згасає і перетворюється, з одного боку, на нові епічні жанри – історичні думи та пісні, а з іншого – на побутові фольклорні жанри (балади). З'являються нові музичні інструменти – кобза, лютня. Помітної еволюції зазнає церковний спів, який значно розширює середовище побутування і наповнюється місцевими пісенними рисами. При цьому дещо звужується репертуар церковних піснеспівів, посилюється зацікавлення святковими та урочистими жанрами, виникають піснеспіви на честь місцевих святих.

Серед інших методів важливо згадати:

● **Метод роздумів про музику**, спрямований на особистісне, індивідуальне привласнення учнями духовних цінностей; використання цього методу має на увазі вибір проблеми, яку здатна вирішити музика, і пошук відповіді на неї самими учнями; метод можна використовувати та-

ким чином: давати завдання написати міні-твір на тему: «Музичний твір доносить до мене...», «Моє ставлення до жінки у творі...», «З цього музичного твору можна скласти уявлення про місце події...» тощо.

● **Проблемний метод**, спрямований на залучення учнів до самостійного пошуку знань, адже проблемна ситуація, що створюється вчителем, повинна розкрити протиріччя між наявними знаннями і новими музичними явищами, з якими учень повинен ознайомитися. Метод можна використовувати наступним чином: учням пропонується інформація, яка містить у собі суперечність. Наприклад, для осмислення двох полярних понять «сучасна класика» і «вічна класика» під час вивчення теми «Відлуння епох у музичному мистецтві» пропонують учням розділитися на дві команди: «сучасники» й ті, що «вічні», або під час ознайомлення учнів із багатоваріантними тлумаченнями одного і того ж явища, факту тощо. Так, під час вивчення теми в 7-му класі «Образний зміст музики» пропонують дітям розглянути, як по-різному може бути втілений образ природи в «пісенному пейзажі» пісні Б. Фільца «На полонині, на верхівці» та образ українських Карпат у «Закарпатських новелетах».

● **Метод забігання вперед і повернення до пройденого, або метод перспективи та ретроспективи**, встановлює спадкоємні зв'язки між темами програми, формує в школярів цілісне уявлення про музику. Яскравим прикладом такого повернення до пройденого є розгляд підсумкової теми у 7-му класі «Палітра музичних образів», де учням пропонують практично створити модель музичних образів у вигляді палітри. Читаючи уривки з художніх творів, учні знаходять різні види образів, пригадують музику, яку слухали впродовж вивчення цієї теми, а потім порівнюють літературний текст із твором композитора, творчість якого вивчали.

● **Метод музичних узагальнень** спрямований на засвоєння дітьми «ключових знань» про музику в опорі на тематизм програми, а також на досягнення цілісності уроку відповідно до теми семестру. Наприклад, у 8-му класі, вивчаючи тему «Авангардизм в українській музиці», учні суб'єктивно дають визначення поняттю авангардизм. Суперечність полягає в тому, як учні в ході диспуту роблять узагальнення, відповідаючи на питання: «Чи має право мистецтво авангардизму називатися «Великим мистецтвом»?».

● **Метод переінтонування**, спрямований на формування музичного мислення на інтонаційній основі. Суть пропонованого методу полягає в планомірному розкритті учням сенсу музики через інтонацію в процесі її змін, розвитку. Сенс музики осягається учнями через порівняння інтонацій всередині образу, через співвідношення інтонацій різних частин одного твору, через пе-

реосмислення твору в цілому в різних виконавських трактуваннях, через зміну інтонацій у рамках творів іншого стилю, жанру, драматургії. Наприклад, під час вивчення у 8-му класі теми «Відлуння епох у музичному мистецтві» можна дати учням завдання прослухати й порівняти стильові напрями розважальної музики (джаз, рок, диско тощо) за сферами їх емоційного впливу, внаслідок зміни інтонації музики.

● «**Поліфонічний метод**» (Д. Депшкова), спрямований на утримання музичної уваги протягом тривалого часу; одночасно вирішуються завдання виконавського аналізу та емоційно-сислової драматургії. На уроці у 8-му класі, де вивчається Токата й Фуга ре мінор І. С. Баха, твір звучить тричі: у виконанні Е. Давутса на органі, у виконанні М. Клоудермана з використанням синтезатора й у виконанні В. Мей на скрипці в супроводі естрадного симфонічного оркестру. Кожне нове виконання накладалося на закінчення попереднього, подібно до теми фуги.

Також варто не забувати про спеціальні методи, що належать до різних видів музичної діяльності. Це, перш за все, ті способи навчання школярів, які спрямовані на розвиток різного роду умінь: слухати музику протягом тривалого часу, аналізувати музичний твір, складати словесну розповідь про його художній зміст.

Отже, специфіка методів, за допомогою яких здійснюється музична освіта в середній школі, обумовлена потребою в організації власної музично-творчої практики учнів, яка має бути заняттям радісним, захоплюючим, відкривати можливості спілкування дітей засобами музики. Від цього розуміння залежить і вибір методів навчання музичного мистецтва. Оскільки цілі художнього виховання передбачають формування як потреби в мистецтві, так і потреби в спілкуванні його засобами з іншими людьми, то й специфіка введення методів навчання музики ґрунтується на самій природі мистецтва, що має властивість трансформуватися із сприйняття художнього твору однією людиною (переживання) до колективного спілкування з цим твором багатьох людей (співпереживання). Крім того, ключове питання музичної педагогіки, що є актуальним на різних етапах її розвитку, — як зацікавити й захопити школярів музикою, вимагає виведення на перший план тих методів навчання, які допоможуть викликати в учнів розуміння і відчуття того, що музика є невід'ємною частиною їхнього життя, всесвітнім явищем, створеним людиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Абдуллин Э. Б.* Теория музыкального образования : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений [Текст] / Э. Б. Абдуллин, Е. В. Николаева. — М. : ИЦ «Академия», 2004. — 336 с.

2. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник [Текст] / С. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.

3. *Картавцева М. Т.* Творческое развитие детей средствами музыкального фольклора : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. — М., — 2009. — 320 с.

4. Педагогика : учеб. пособ. для студ. пед. вузов и пед. колледжей [Текст] / Под ред. П. И. Пидкасистого. — М. : Пед. о-во России, 1998. — 640 с.

5. Теория и методика музыкального образования детей : науч.-метод. пособие [Текст] / Л. В.Школяр, М. С.Красильникова, Е. Д.Критская и др. — М., 1998. — 340 с.

6. *Фіцула М. М.* Педагогіка : навч. посіб. для студ. пед. вузів. [Текст] / М. М. Фіцула. — К. : ВЦАКАДЕМІЯ, 2009. — 560 с.

Стаття надійшла до редакції 2 грудня 2013 року

Таран В. Методы обучения музыке в современной школе

В статье раскрывается понятие «метод» в обучении и анализируются различные классификации методов в дидактике. Учитывая особенность музыки, автор обобщает специфические для этого вида искусства методы работы с учениками в общеобразовательной школе, описанные в трудах ученых и учителей, среди которых есть более часто используемые, а также не нашедшие еще широкого применения в практике преподавания музыки. Автор предлагает примеры использования методов на конкретных уроках в общеобразовательной школе, что дает возможность педагогам сразу же внедрять их в учебный процесс.

Ключевые слова: уроки музыки, методы обучения музыкальному искусству.

Taran V. Methods of teaching music at the modern school

In the article a concept «method» in teaching have been opened up and different classifications of methods of in didactics have been actualized. Taking into account music feature, the author summarizes the specific for this type of art methods of work with students at general school, described in works among of scientists and practical workers which the more in-use present and, other not enough used the practice of teaching music. The author offers the examples of using methods at the concrete lessons at general school, that will allow teachers at once to inculcate them in an educational process.

Keywords: music lessons, methods of teaching musical art.